

บทที่ ๓

เหตุผลในการปฏิเสธตัวตน

พุทธปรัชญาและปรัชญาของเดวิด ฮูม ต่างก็ปฏิเสธความมีอยู่ของ "ตัวตน" เช่นเดียวกันและเหตุผลที่ใช้ในการปฏิเสธตัวตนก็คล้าย ๆ กัน ดังนี้คือ

๑. การใช้วิธีวิเคราะห์
๒. การพิจารณาหลักแห่งความคงเดิม
๓. การใช้ประสบการณ์ตัดสิน

๑. การใช้วิธีวิเคราะห์

วิธีวิเคราะห์เป็นการหาความจริงชนิดหนึ่ง โดยการแยกหน่วยรวมเป็นหน่วยย่อยหลายหลายหน่วย เช่นในวิชาเคมี ใช้วิธีวิเคราะห์หาสารประกอบในธาตุ เช่นน้ำ วิเคราะห์ออกมาได้ว่า ประกอบด้วยไฮโดรเจนสองส่วน และออกซิเจนหนึ่งส่วน พุทธปรัชญาและปรัชญาของเดวิด ฮูม ก็วิเคราะห์ธรรมชาติของมนุษย์และพบว่าไม่มีตัวตนเช่นเดียวกัน

การวิเคราะห์ในพุทธปรัชญา

พุทธปรัชญาวิเคราะห์ธรรมชาติของมนุษย์ว่าประกอบด้วยชั้นห้า คือรูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ

รูป คือส่วนที่เป็นเนื้อหนัง ตลอดจนอวัยวะต่าง ๆ ของคนเรา ซึ่งก็คือกายยาวาวาหนาตึบนั้นเอง

วิญญาณ คือการรับรู้ที่เกิดขึ้นเมื่อรูป เสียงกลิ่น รส สัมผัส และความนึกคิด มากระทบอายตนะทั้งหกคือตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ เมื่อตากระทบรูปก็เกิดจักขุวิญญาณ หูได้ยินเสียงก็เกิดโสตวิญญาณ จมูกได้กลิ่นก็เกิดฆานวิญญาณ ลิ้นรับรสเกิดชีวหาวิญญาณ กายกระทบสัมผัสเกิดกายวิญญาณ และใจกระทบความนึกคิดก็เกิดมโนวิญญาณตามลำดับ

เวทนา คือความรู้สึกพอใจ ทำให้เกิดสุข ไม่พอใจ ทำให้เกิดทุกข์ หรือเฉยๆ ต่อวิญญาน หรือการรับรู้ที่เกิดขึ้น จากผัสสะทางประสาททั้ง ๕ และทางใจแต่ละครั้ง

สัญญา คือการจำได้หมายรู้ ถึงสิ่งที่เคยรับรู้หรือรู้สึกมาแล้ว เช่นจำได้ว่า ดอกกุหลาบมีกลิ่นหอมและพอใจเมื่อได้กลิ่น

สังขาร คือการปรุงแต่งอันเกิดจากการรับรู้และการจำได้ที่เคยมีมา ทำให้เกิด แรงดันหรือแรงผลักดันในการกระทำอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่นได้กลิ่นอะไรอย่างหนึ่ง รู้สึกชอบ เพราะหอมดี และจำได้ว่าเป็นกลิ่นกุหลาบ ทำให้เดินไปทางต้นกลิ่นนั้น และอยากได้กุหลาบ เป็นของตน อำนาจของการปรุงแต่งนี้ทำให้เราเกิดอารมณ์เช่น รัก เกษียศ โกรธ ฯ ใน สิ่งต่าง ๆ

เมื่อวิเคราะห์ธรรมชาติของมนุษย์โดยการแบ่งออกเป็นชั้นห้าแล้ว ก็หันมา พิจารณากันในรายละเอียดในชั้นต่าง ๆ พบว่า

รูปนั้น เป็นสิ่งที่เกิดจากการรวมตัวของธาตุสี่ คือดิน น้ำ ลม ไฟ ซึ่งธาตุแต่ละ อย่าง เป็นสิ่งไม่เที่ยงแท้แน่นอน เสื่อมสลายได้ ดังความว่า

"อุกรท่านผู้มีอายุทั้งหลาย สมัยที่ปฐวีธาตุที่เป็นไปภายนอกกำเริบ
 ย่อมมีได้แล ในสมัยนั้น ..จะเป็นของอันตรายอันไป ... ก็ชื่อว่าความ
 ที่แห่งปฐวีธาตุอัน เป็นไปภายนอกนั้นซึ่งยิ่งใหญ่ถึงเพียงนั้น เป็นของไม่เที่ยง...
 ...สมัยที่อาโปธาตุที่เป็นไปภายนอกกำเริบ ... ย่อมพัดเอาบ้านไปบ้าง
 เอานิคมไปบ้าง .. ความแปรปรวนไปเป็นธรรมดาจักปรากฏได้..
 ...สมัยที่เตโชธาตุอัน เป็นไปภายนอกกำเริบ ... ย่อมไหม้บ้าน ย่อม
 ไหม้เมืองบ้าง ... มาถึงหล้าสาด หนทาง ภูเขา น้ำ ... ย่อมดับไปเอง
 ความเป็นของแปรปรวนไปเป็นธรรมดาจักปรากฏได้
 ...สมัยที่วาโยธาตุอัน เป็นไปภายนอกกำเริบ ... ย่อมพัดเอาบ้านไป
 บ้าง เอานิคมไปบ้าง ...ความเป็นของแปรปรวนไปเป็นธรรมดาจัก
 ปรากฏได้"^๑

^๑ ม. ม. 18/342-5 / 403-412.

จะเห็นได้ว่า ธาตุสี่ที่เป็นของภายนอกมีความแปรปรวน ไม่เที่ยงแท้แน่นอน เสื่อมสลายได้ แม้จะยิ่งใหญ่สักเพียงไหนก็ตาม ดังนั้นธาตุสี่ที่มาประกอบเป็นรูปนั้นก็ย่อมเป็นสิ่งไม่เที่ยงแปรปรวนไปเป็นธรรมดาเหมือนกัน เพราะถ้าส่วนย่อยไม่เที่ยง มีความแปรปรวนมารวมกันผลรวมของมันย่อมไม่เที่ยง มีความแปรปรวนด้วย ดังนั้นรูปจึงเป็นสิ่งไม่เที่ยงไม่มีตัวตน

พิจารณาวิญญานหรือทางอภิธรรมเรียกว่าจิต ซึ่งเป็นการรับรู้ที่เกิดขึ้นเมื่อรูปเสียง กลิ่น รส สัมผัส และความนึกคิด มากระทบกับอายตนะทั้งหกคือตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ ในเงื่อนไขที่เพียงพอ ถ้าตาพิการ ถึงจะมีรูปให้เห็น ก็ไม่สามารถทำให้เกิดจักขุวิญญานได้ หรือแม้ตาดี รูปก็มีให้เห็น แต่ไม่มีแสงสว่าง ก็ไม่อยู่ในเงื่อนไขที่จะทำให้เกิดจักขุวิญญานเหมือนกัน ในทำนองเดียวกัน การรับรู้ทางอื่นก็เป็นเช่นนี้ นั่นคือต้องอาศัยปัจจัยและเงื่อนไขที่เพียงพอ และจะดับลงเมื่อขาดปัจจัยและเงื่อนไขที่เพียงพอ ด้วยเหตุนี้จะเห็นได้ว่าวิญญานนั้นเป็นสิ่งที่ไม่เที่ยง จำเป็นต้องอาศัยเหตุปัจจัยทำให้เกิดขึ้น มีปัจจัยสี เงื่อนไขเพียงพอการรับรู้นั้นก็เกิดขึ้นได้ ถ้าขาดปัจจัย เงื่อนไขไม่พอ การรับรู้ก็ดับ ถ้าวิญญานเที่ยง วิญญานจะไม่จำเป็นต้องอาศัยเหตุปัจจัย วิญญานจะต้องมีอยู่ได้โดยอะไรก็ไม่สามารถทำให้แปรปรวนได้ แต่วิญญานต้องอาศัยเหตุปัจจัย และแปรปรวนไปตามอำนาจของเหตุปัจจัย วิญญานจึงไม่เที่ยงไม่มีตัวตน

สำหรับเวทนา สัญญา และสังขาร ซึ่งทางอภิธรรมเรียกเจตสิกอัน เป็นสิ่งที่ขึ้นต่อจิตหรือวิญญานข้างต้นนั้น ย่อมเป็นสิ่งไม่เที่ยงไปด้วย เพราะวิญญานไม่เที่ยง เกิดดับ เกิดดับขึ้น ต่อเหตุปัจจัย เจตสิกอันเป็นสิ่งที่ขึ้นต่อวิญญานย่อมเกิดดับ เกิดดับตามไปด้วย ดังนั้นเจตสิกจึงเป็นสิ่งไม่เที่ยง ไม่มีตัวตน

เมื่อพิจารณาจนพบความไม่เที่ยงในชั้นนี้แต่ละอันแล้ว ก็จะพบว่า เมื่อชั้นนี้แต่ละอันไม่เที่ยง คือตกอยู่ในอาการ เกิดขึ้น แปรไป และสลายตัวตามหลักอนิจจังทั้งสิ้น เมื่อชั้นนี้ทั้งห้ามาประชุมรวมกันก็ไม่ได้มีอะไรเกิดขึ้นใหม่นอกเหนือจากกลุ่มก้อนอันเป็นที่รวมของความแปรปรวนต่าง ๆ ที่แฝงเอาภาวะที่พร้อมจะแตกแยกและเสื่อมสลายไว้ในตัวอย่างเต็มที่ กล่าวคือไม่ได้มี "ตัวตน" อะไรที่มีความจริงแยกอยู่ต่างหากจากชั้นนี้ทั้งห้า นั้น เมื่อเป็นเช่นนี้หากเรา

ยึดถือเอาชนั้หัวว่าเป็นตัวตนของเราแล้ว ย่อมทำให้เกิดทุกข์ขึ้นเนื่องมาจากความขัดแย้งที่เกิดขึ้น เพราะชนั้หัวทั้งห้าเป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงไป ไม่สมบูรณ์ มีความบกพร่องในตัวเอง จึงทำให้ไม่สมอยากแก่ผู้เข้าไปยึดด้วยศั้กหา อุปาทาน ที่ต้องการควบคุมการเปลี่ยนแปลงให้เป็นไปตามที่ต้องการ เพราะความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวขึ้นต่อเหตุปัจจัยที่สัมพันธ์กันตามวิถีทางแห่งธรรมชาติไม่อยู่ในอำนาจของเราที่จะควบคุมได้ แต่ความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้จะไม่มือิทธิพลต่อเราเลย ถ้าเราไม่ไปยึดถือว่าเป็นตัวตนของเรา

ดังนั้น การจะละทุกข์ได้นั้น ต้องเข้าใจชนั้ห้าตามสภาวะความเป็นจริงที่มันเป็นอยู่ดังพุทธวจนะที่ว่า

"ภิกษุทั้งหลาย รูป ... เวทนา ... สัญญา ... สังขาร ... วิญญาณ เป็นอนัตตา หากรูป... เวทนา ... สัญญา ... สังขาร ... วิญญาณ จักเป็นอัตตาแล้วไซ้ มันก็จะไม่เป็นไปเพื่ออาหาร ทั้งยังจะได้ตามปรารถนาในรูป ฯ วิญญาณว่า "ขอรูปรูปรู ขอวิญญาณของเราจงเป็น อย่างนี้เกิด อย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย" แต่เพราะเหตุที่รูปฯ วิญญาณ เป็นอนัตตา ฉะนั้น รูปฯ วิญญาณจึงเป็นไปเพื่ออาหาร และใคร ๆ ก็ไม่อาจได้ตามปรารถนาในรูป ฯ วิญญาณว่า "ขอรูปฯวิญญาณของเราจงเป็น อย่างนี้เกิด อย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย"

"ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายมีความเห็นเป็นไฉน"

"รูปเที่ยงหรือไม่เที่ยง" (ตรัสถามทีละอย่างจนถึงวิญญาณ)

"ไม่เที่ยงพระเจ้าข้า"

"ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุข"

"เป็นทุกข์พระเจ้าข้า"

"ก็สิ่งใดไม่เที่ยงเป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา ควรหรือที่จะเฝ้าเห็นสิ่งนั้นว่า นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นตัวตนของเรา"

"ไม่ควรเห็นอย่างนั้นพระเจ้าข้า"

"ภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุนี้บุณฺณล รูป ... เวทนา ... สัญญา
สังขาร ... วิญญาณ อย่างใดอย่างหนึ่งทั้งที่เป็นอดีต อนาคต
และปัจจุบัน ทั้งภายในและภายนอก หยาบหรือละเหยียด เลว
หรือประณีต ทั้งที่ไกลและที่ใกล้ ทั้งหมดนั้น เธอทั้งหลายพึงเห็น
ด้วยปัญหาคันตักต้องตามที่มันเป็นว่า "นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่ใช่
นั่น นั่นไม่ใช่ตัวตนของเรา"^๑

นั่นคือ ชันธ์ห้าหรือสิ่งที่สมมติเรียกกันว่าคนนั้น เป็นสิ่งไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็น
อนัตตา ไม่ควรเข้าไปยึดถือว่าเป็นตัวตนของเรา คนคือกายและจิตมารวมกันเข้า และทำ
งานผสมผสานกันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เมื่อเราคิด ทำ พูด ๆ ความถี่เร็วของการเกิดดับ
ของชันธ์ทั้ง ห้าทำให้เราหลงใหลเข้าใจว่ามีตัวตนอยู่ต่างหากจากชันธ์ทั้งห้า และเป็นหลัก
ของการกระทำต่าง ๆ ซึ่งที่แท้คนเราคือกระแสหรือกระบวนการของกายและจิตที่เกิดดับต่อ
เนื่องทยอยกันตลอดเวลาและขึ้นต่อเหตุปัจจัยนั่นเอง

การวิเคราะห์ในปรัชญาของ เดวิด ฮูม

เดวิด ฮูม วิเคราะห์ธรรมชาติของมนุษย์และพบว่า คนเรานั้นเป็นเพียงกลุ่มของ
ประสบการณ์ที่มาวมกันเข้า โดยเกิดขึ้นต่อ ๆ กันอย่างรวดเร็วไม่ขาดสายและด้วยการ
เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วไม่ขาดสายนี้เอง ทำให้คนเราเข้าใจว่ามีตัวตน และสะสมความ
เข้าใจอันนั้นเป็นความเคยชินสืบเนื่องกัน จากคนหนึ่งสู่อีกคนหนึ่ง ฮูมกล่าวว่า

ข้าพเจ้ากลัวว่าสิ่งที่จะยืนยันว่า มนุษย์ทั้งหลายไม่ได้เป็น
อะไรมากไปกว่ากลุ่ม หรือผลรวมของการรับรู้ต่าง ๆ กันที่เกิด
ขึ้นต่อเนื่องกันอย่างรวดเร็ว และอยู่ในกระบวนการของการไหล
อันไม่มีที่สิ้นสุด ... บางทีในชั่วขณะหนึ่ง ๆ ไม่มีอำนาจใดในจิต
ที่คงตัวเช่นเดิมโดยไม่ผันแปร^๒

^๑บ.ส. ๑๗/๑๒๗ - ๑๒๘/ ๘๒ - ๔

^๒David Hume, A treatise of Human Nature Book I (London:Fontana
Library, 1970), p. 302.

ฮูม วิเคราะห์มนุษย์เรา ว่าเป็นผลรวมของประสบการณ์หลายหลากชนิด ไม่เพียงเท่านั้น ฮูมยังแบ่งประสบการณ์ออกเป็นหน่วยย่อยลงไปอีก ฮูมแบ่งประสบการณ์ออกเป็น ๒ ชนิดคือ ภาพประทับใจ (Impression) และมโนภาพ (Idea) ภาพประทับใจคือประสบการณ์ที่ได้จากประสาทสัมผัสทั้งหมดของเรานั้นเอง ตั้งแต่การเห็น การได้ยิน ได้กลิ่น รุ้รส การสัมผัส รวมทั้งความรู้สึกชอบ เกลียดด้วย ส่วนมโนภาพ ฮูมหมายถึงภาพประทับใจที่เจือจางกว่า มีชีวิตชีวาน้อยกว่า ซึ่งก็คือจินตภาพ (Image) ที่ปรากฏอย่างลางเลือนเวลาใช้เหตุผลหรือเวลาใช้ความคิดนั่นเอง ฮูมกล่าวว่า

การรับรู้ทั้งหมดของคนเราแบ่งได้เป็น ๒ ชนิด ซึ่งข้าพเจ้าเรียกว่าภาพประทับใจ (Impression) และมโนภาพ (Idea) การรับรู้ที่มีพลังและความรุนแรงมากกว่าคือภาพประทับใจ ในที่นี้หมายถึงผัสสะ (Sensation) อารมณ์ (Passion) และความรู้สึก (Emotion) ที่เกิดขึ้นเมื่อมีประสบการณ์สำหรับมโนภาพนั้นข้าพเจ้าหมายถึงจินตภาพที่ปรากฏอย่างลางเลือนเวลาใช้เหตุผลหรือเวลาใช้ความคิด^๑

เราจะเห็นว่า ความแตกต่างระหว่างภาพประทับใจกับมโนภาพคือ ภาพประทับใจเกิดก่อนและมโนภาพมาทีหลัง จึงเป็นจินตภาพ (Image) ที่ลางเลือน ไม่ชัดเจนเท่ากับภาพประทับใจ ไม่เพียงแบ่งประสบการณ์เป็นภาพประทับใจและมโนภาพเท่านั้น ฮูมยังแบ่งภาพประทับใจออกเป็นเชิงเดี่ยว (Simple) และเชิงซ้อน (Complex) เช่นเดียวกับมโนภาพก็แบ่งเป็นเชิงเดี่ยวและเชิงซ้อนอีกด้วย

ภาพประทับใจเชิงเดี่ยวต่างกับภาพประทับใจเชิงซ้อนตรงที่ภาพประทับใจเชิงเดี่ยวนั้นแยกไม่ได้ แต่ภาพประทับใจเชิงซ้อนนั้นแยกออกไปได้ เช่นแดงโมลูกหนึ่งเป็นภาพประทับใจเชิงซ้อนสามารถแยกออกเป็นภาพประทับใจเชิงเดี่ยวหลาย ๆ อัน คือความเขียว ความกลม และความหวาน ๔

^๑ Ibid., p.45.

และเนื่องจากมโนภาพเป็นจินตภาพของภาพประทับ ดังนั้นมโนภาพจะมีได้ก็ต้องมีภาพประทับก่อน เราไม่สามารถจะคิดถึงความหวานของแดงโมได้ ถ้าเกิดมายังไม่เคยกินแดงโมเลย คนที่ตาบอดแต่กำเนิดจะไม่มีวันมีจินตภาพของสีได้เลย เพราะเขาไม่เคยมีภาพประทับในเรื่องสี จะเห็นว่าภาพประทับเป็นสาเหตุของมโนภาพ และมโนภาพจะเหมือนภาพประทับทุกอย่าง ต่างกันแต่ความชัดเจนเท่านั้น คือภาพประทับชัดเจนกว่ามโนภาพ

ความสัมพันธ์ระหว่างมโนภาพเชิงเดียวกับภาพประทับเชิงเดียวกัน เช่นเดียวกันทุก ๆ มโนภาพเชิงเดี่ยวจะต้องมีมโนภาพเชิงเดี่ยวจะต้องมีภาพประทับเชิงเดี่ยวรองรับ ไม่มีมโนภาพเชิงเดี่ยวอันใดที่เกิดขึ้นโดยไม่มีภาพประทับเชิงเดี่ยวรองรับ แต่มโนภาพเชิงซ้อนบางอันมีได้โดยไม่จำเป็นต้องมีภาพประทับเชิงซ้อนรองรับ เช่น เราสามารถมีมโนภาพถึงนางเงือกได้ โดยไม่จำเป็นต้องเคยเห็นนางเงือกเลยในชีวิต เราเอาภาพประทับเชิงเดี่ยวของปลาและผู้หญิงมาสร้างมโนภาพเรื่องนางเงือกขึ้นได้ แม้แต่มโนภาพเรื่องพระเจ้าและสาร (Substance) ก็เช่นเดียวกัน ต่างก็เป็นมโนภาพเชิงซ้อนที่ไม่จำเป็นต้องมีภาพประทับเชิงซ้อนรองรับ

อุทิศพิจารณาโมภาพเรื่องตัวตน และพบว่าการยืนยันความมีอยู่ของตัวตนนั้น เป็นการขัดแย้งกับประสบการณ์ที่ใช้ในการยืนยัน สำหรับอุทิศความรู้ที่ถูกต้องจะต้องมาจากประสบการณ์ ดังนั้นเมื่อกล่าววว่าตัวตนมีอยู่ ก็จะพยายามตอบคำถามว่ามโนภาพเรื่องตัวตนนี้มาจากภาพประทับใจ ซึ่งการพยายามตอบคำถามนี้จะเป็นการสร้างความคิดแย้งให้เกิดขึ้น เช่นคำตอบจะเป็นว่า

มโนภาพเรื่องตัวตนเกิดจากภาพประทับอันใดอันหนึ่งโดยเฉพาะ กับ

มโนภาพเรื่องตัวตนเกิดจากภาพประทับหลาย ๆ อัน

ถ้าหากมโนภาพเรื่องตัวตนเกิดจากภาพประทับอันใดอันหนึ่งโดยเฉพาะแล้ว

ภาพประทับนั้นจะต้องคงที่ ไม่เปลี่ยนแปลง เพราะตัวตนเป็นสิ่งที่คงที่ แต่เราพบว่าไม่มีภาพประทับใดที่ไม่เปลี่ยนแปลง อารมณ์และความรู้สึกต่างแทนที่กันตลอดเวลา ดังนั้นมโนภาพเรื่องตัวตนไม่ได้เกิดจากภาพประทับอันใดอันหนึ่งโดยเฉพาะ

ถ้าเช่นนั้นมโนภาพเรื่องตัวตนจะต้องเกิดจากภาพประทับใจหลาย ๆ อัน แต่เนื่องจากภาพประจักษ์นั้นไม่คงที่แม้แต่อันเดียว ก็ไม่อาจจะรวมกันแล้วคงที่ได้ ดังนั้นมโนภาพเรื่องตัวตนจึงไม่ได้มาจากภาพประทับใจหลาย ๆ อัน

ดังนั้นมโนภาพเรื่องตัวตนจึงไม่ได้มาจากภาพประทับใจอันใดอันหนึ่งโดยเฉพาะหรือหลายหลายอัน และเมื่อไม่ได้ผ่านภาพประทับใจ มโนภาพเรื่องตัวตนจึงไม่ได้มีอยู่ดังที่ฮูมกล่าวไว้ว่า

ไม่มีภาพประทับใจใดที่แน่นอนและไม่เปลี่ยนแปลง

ความเจ็บปวด และความสุข ความเศร้าและความร่าเริง

อารมณ์และความรู้สึกสัมผัส ต่างแทนที่กันตลอดเวลา

และไม่เกิดขึ้นในขณะเดียวกัน ดังนั้นจึงไม่อาจกล่าวได้ว่า

มโนภาพของตัวตนจะมาจากภาพประทับใจอันใดอันหนึ่ง

และด้วยเหตุนี้จึงไม่มีมโนภาพดังกล่าว^๑

เมื่อฮูมพยายามที่จะไขว่คว้าหาตัวตนนั้น สิ่งที่เขาพบก็ได้แต่การรับรู้บางอย่างใดอย่างหนึ่ง ความรู้สึกอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือไม่ก็ปรากฏการณ์ทางจิตอย่างใดอย่างหนึ่งเท่านั้น เขาไม่เคยพบตัวตนที่แฝงอยู่เบื้องหลังการรับรู้ ความรู้สึกหรือปรากฏการณ์ทางจิตเหล่านี้เลย ตัวตนจึงไม่ใช่อะไรนอกไปจากปรากฏการณ์เหล่านี้ เป็นเพียงมโนภาพที่ไม่มีของจริงรองรับ ตัวตนนั้นเป็นเพียงกลุ่มของการรับรู้และปรากฏการณ์ทางจิตที่มีการเปลี่ยนแปลง ไม่คงที่ จึงไม่ใช่ตัวตนที่นักอภิปรายต้องการดังนั้นสำหรับฮูม ตัวตนไม่ได้มีอยู่ เขากล่าวว่า

ในส่วนตัวข้าพเจ้า เมื่อข้าพเจ้าพยายามเข้าสู่สิ่งที่เรียกว่า

ตัวตนอย่างใกล้ชิดนั้น ข้าพเจ้าจะเผชิญกับการรับรู้บางอย่าง

เช่น ความร้อนหรือความหนาว ความสว่างหรือความมืด

ความรักหรือความเกลียด ความเจ็บปวดหรือความสุข ไม่ว่า

^๑David Hume, A treatise of Human Nature Book I (London:

ขณะที่ก็ตาม ข้าพเจ้าไม่อาจจับตัวเองได้ โดยปราศจากการ
รับรู้บางอย่างใดอย่างหนึ่ง และไม่เคยสังเกตพบสิ่งอื่นใดเลยนอกจาก
จากการรับรู้นี้^๑

ผมเห็นว่า แท้ที่จริงนั้นตัวคนมิได้มีอยู่ แต่เป็นเพราะความเคยชินในการใช้ภาษาติด
ต่อสื่อสารกันทำให้ต้องใช้คำ และเมื่อใช้จนติดเป็นนิสัย ก็เลยหลงเชื่อเอาว่ามีบางสิ่งที่เป็น
จริงรองรับคำที่ใช้

๒. การพิจารณาหลักแห่งความคงเดิม

ข้าพเจ้าคนที่กำลังนั่งเขียนวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ กับข้าพเจ้าเมื่อ ๒๐ ปีก่อนยังเป็น
คนคนเดียวกันอยู่ ใคร ๆ ก็ว่าเช่นนี้ ทั้ง ๆ ที่เปลี่ยนแปลงไปหมดทุกอย่างแทบจะเรียกได้ว่า
เซลล์เก่าได้ตายไปและหลุดร่วงไปหมด เซลล์ใหม่ก็เกิดขึ้นแทนที่ไม่รู้ว่าก็ครั้งก็หน เหตุที่เชื่อ
ว่ายังเป็นคนเดิมแม้ว่าจะเปลี่ยนไปอย่างมากมายนี้เป็นเพราะว่า เชื่อกันว่ามี "อะไรบางอย่าง"
ที่เป็นตัวตนที่แท้จริงของข้าพเจ้า ตัวคนนี้ไม่เปลี่ยนแปลง แต่คงเดิมอยู่เสมอตัวคนนี้มีอยู่ในข้าพเจ้า
เมื่อ ๒๐ ปีก่อน และก็ยังคงมีอยู่ในข้าพเจ้าในปัจจุบันนี้ ตัวคนนี้เองเป็นตัวอธิบายว่าแม้ข้าพเจ้า
จะเปลี่ยนไปจากเดิมโดยสิ้นเชิง แต่ก็ยังเป็นคนเดิมอยู่ พุทธปรัชญาและปรัชญาของเดวิด ฮูมปฏิเสธ
ความมีอยู่ของตัวตนที่คงเดิมไม่เปลี่ยนแปลง แต่จะอธิบายหลักแห่งความคงเดิมได้อย่างไร

พุทธปรัชญากับหลักแห่งความคงเดิม

พุทธปรัชญาปฏิเสธตัวตน ว่าเป็นสิ่งที่ไม่มีอยู่จริงแต่คนไปหลงผิดคิดว่ามีจริงเมื่อไม่
มีตัวตนซึ่งเป็นหลักของการคงเดิมซึ่งเป็นตัวอธิบายว่าตัวเราในปัจจุบันกับตัวเราในอดีตยังเป็น
คนเก่าแม้จะเปลี่ยนไปจากเดิมแล้ว คนผู้กระทำย่อมเป็นคนหนึ่งแต่คนผู้รับผลการกระทำนั้นเป็น
อีกคนหนึ่ง

^๑Ibid, pp. 301-302.

เมื่อเป็นเช่นนี้ จะเป็นเรื่องยุ่งยากมากที่สุดทีเดียว ถ้าคนที่ปล้นธนาคารเมื่อวานนี้บอกกับตำรวจที่จับเขาในวันนี้ว่า เขาเป็นคนละคนกับคนเมื่อวานนี้ที่ปล้นธนาคาร ตำรวจไม่มีสิทธิ์จับเขา หรือมะม่วงดิบที่ข้าพเจ้าลักมาจากข้างบนเมื่อเจ้าของมาต เมื่อนั้นมันสุกแล้ว ข้าพเจ้ายืนยันได้ว่าเป็นคนละลูกเพราะแตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง ไม่ว่าจะเป็ นสี กลิ่น หรือรสชาติ

แต่ในทางความจริงแล้ว แม้ว่าพุทธปรัชญาจะปฏิเสธตัวตน แต่ก็ไม่ได้ยอมรับว่าคนที่ปล้นธนาคารเมื่อวานนี้เป็นคนละคนกับคนที่ตำรวจจับได้ในวันนี้ หรือมะม่วงดิบลูกเมื่อวานนี้เป็นคนละลูกกับมะม่วงสุกวันนี้ และก็ไม่ได้ยอมรับว่าคนที่ปล้นธนาคารเมื่อวานนี้เป็นคนเดียวกับคนที่ตำรวจจับได้ในวันนี้ หรือมะม่วงดิบลูกเมื่อวานนี้เป็นมะม่วงลูกเดียวกับมะม่วงสุกวันนี้

ถ้าหากพุทธปรัชญายอมรับว่าคนที่ปล้นธนาคารเมื่อวานนี้เป็นคนละคนกับที่ตำรวจจับได้ในวันนี้ ก็เท่ากับพุทธปรัชญาเชื่อว่าคนผู้กระทำกับคนผู้รับผลการกระทำเป็นคนละคนนั่นคือคนที่ปล้นธนาคารเมื่อวานนี้ได้สูญหายไป แล้วคนที่ตำรวจจับได้ก็เกิดขึ้นมาแทนที่โดยไม่มีอะไรรองรับความคิดเช่นนี้ เรียกว่าอุจเฉทวาท คือความคิดที่ว่าสิ่งต่าง ๆ มีการขาดสูญ

ในทำนองเดียวกัน ถ้าพุทธปรัชญายอมรับว่า คนที่ปล้นธนาคารเมื่อวานนี้เป็นคนคนเดียวกับคนที่ตำรวจจับได้ในวันนี้ ก็เท่ากับพุทธปรัชญายอมรับว่า คนผู้กระทำกับคนผู้รับผลการกระทำเป็นคนคนเดียวกัน นั่นก็คือมีตัวตนรองรับทั้งคนที่ปล้นธนาคารเมื่อวานนี้และคนที่ตำรวจจับได้ในวันนี้ ซึ่งเป็นความคิดแบบ สัสสวาท คือเชื่อว่ามีสิ่งสมบูรณ์ (Absolute)

แต่พุทธปรัชญาไม่ได้ยอมรับทั้งอุจเฉทวาทและสัสสวาทซึ่งเป็นหนทางสุดโต่งทั้งสอง นั่นคือสำหรับพุทธปรัชญาแล้ว จะว่าผู้กระทำเป็นคนละคนกับผู้รับผลการกระทำก็ไม่ใช่ หรือจะผู้กระทำเป็นคนเดียวกับผู้รับผลการกระทำก็ไม่ใช่ พุทธปรัชญาเชื่อในธรรมสายกลางว่าทุกสิ่งในโลกอยู่อย่างมีเงื่อนไข ดังพุทธทวณะที่ว่า

"(เมื่อมีความคิดว่า)ผู้ นั้นทำ ผู้ นั้นแหละเสวย (ก็ย่อมคิดว่า) ทุกข์ตนทำเอง นี้เป็นสัสสวาท (เมื่อมีความคิดว่า) ผู้ นั้นทำ อีกผู้หนึ่งเสวย (ก็ย่อมคิดว่า) ทุกข์ตัวการอื่นทำให้ นี้เป็นอุจเฉทวาท ตถาคตไม่เข้าไปติดที่ สุดทั้งสองนั้น ย่อมแสดงธรรม

เป็นสายกลางว่า เพราะอริชชา จึงมีสังขาร เพราะสังขารจึง
มีวิญญาน"^๑

การที่ทุกสิ่งในโลกมีอยู่อย่างมีเงื่อนไข คือสิ่งที่ในแง่หนึ่งมีอยู่จริง แต่อีกแง่หนึ่งไม่มีจริง ตัวอย่างเช่นรถ เราเห็นรถคันหนึ่งอยู่เบื้องหน้าเราขณะนี้ ขณะที่ส่วนต่าง ๆ ของมัน ประกอบกันอยู่อย่างได้ที่ รถคันนี้ก็มิอยู่จริง แต่ก็มีจริงตราบเท่าที่ส่วนต่าง ๆ รวมกันอยู่เท่านั้น เติมทีเดียวยังไม่มีรถคันนี้ เมื่อคนเอาส่วนต่าง ๆ มาประกอบกันเข้าจึงเป็นรถคันนี้ขึ้นมา ในแง่นี้ขณะนี้ไม่มีรถจริง แต่เมื่อความเป็นจริงของมันเกิดจากการประชุมของส่วนต่าง ๆ การสลายตัวของส่วนเหล่านี้ซึ่งก็คือความไม่เป็นจริงของมันก็ต้องเป็นธรรมชาติของมันด้วย เราเอาส่วนต่าง ๆ มาประกอบกันเข้าเป็นรถเสร็จเมื่อไหร่ เมื่อนั้นการสลายตัวของส่วนประกอบก็มีขึ้นพร้อมกัน แต่การสลายตัวนี้คือการที่รถไม่มีจริง ดังนั้นพอเราประกอบรถเสร็จ ความมีจริงกับความไม่มีจริงของรถก็ปรากฏพร้อมกันที่นั่น ^๒

คนเราเห็นความจริงสุดไปคนละทาง คือไปเน้นความมีอยู่มากเกินไปจึงเป็นสัสสควาท อีกฝ่ายหนึ่งไปเน้นความดับมากเกินไปจึงเป็นอุจเฉจวาท ซึ่งโดยความเป็นจริงแล้วความมีอยู่จริงและความไม่มีอยู่จริงเป็นสิ่งที่มิอยู่ในสิ่งต่าง ๆ ในเวลาเดียวกัน นั่นก็คือพุทธปรัชญา ปฏิเสธความคงเดิม แต่ไม่ปฏิเสธความสืบเนื่อง สำหรับพุทธปรัชญาคนที่ปล้นธนาคารเมื่อวาน ไม่ได้ต่างจากคนที่ตำรวจจับได้ในวันนี้อย่างสิ้นเชิง ความมีอยู่ของคนที่ตำรวจจับได้ในวันนี้สืบเนื่องต่อมาจากคนที่ปล้นธนาคารเมื่อวาน ถ้าไม่มีคนที่ปล้นธนาคารเมื่อวานก็จะไม่มีคนที่ตำรวจจับได้ในวันนี้ ดังนั้น คนที่ปล้นธนาคารเมื่อวานจะต้องได้รับโทษตามกฎหมาย

^๑นิ.ส. ๑๖/๕๐/๒๕.

^๒วิทย์ วิศทเวทย์, ความคิดเรื่องอนัตตาในพระสูตร (ผลงานวิจัยของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๔), หน้า ๗๗.

ในทำนองเดียวกัน มะม่วงดิบลูกที่ข้าพเจ้าลักมาจากข้างบ้านกับมะม่วงสุกลูกนั้น จะว่าเป็นคนละลูกไม่ได้ แม้ว่าคุณสมบัติจะต่างกัน มะม่วงดิบลูกนั้นไม่ได้หายไปไหน แต่เป็นการแปรสภาพมาเป็นมะม่วงสุก

สรรพสิ่งที่ล้วนเปลี่ยนแปลง แต่เป็นการเปลี่ยนแปลงที่สืบเนื่องมาเป็นสายตามแต่เหตุปัจจัย และมีอยู่อย่างสัมพันธ์กัน เช่น แก้วอ้อ เกิดจากการนำเอาส่วนประกอบต่าง ๆ มาประกอบกัน เข้าตามรูปแบบที่กำหนด ไม่มีตัวตนของ แก้วอ้ออยู่นอกเหนือส่วนประกอบเหล่านี้ เมื่อแยกส่วนประกอบไปหมดแล้วก็ไม่มี แก้วอ้ออีกต่อไปมีแต่บัญญัติว่า แก้วอ้อเท่านั้น และแม้ันตัวบัญญัติ ก็เช่นกัน ไม่ได้มีอยู่โดยตัวของมันเอง แต่ต้องสัมพันธ์กันกับความหมายอื่น ๆ เช่นบัญญัติว่า แก้วอ้อต้องสัมพันธ์กับที่ตั้ง ช่องว่าง ระบาย การนั่ง ๆ ความจำเป็นต้องบัญญัติคำเพื่อใช้ในการ

การ "ติดสมมติ" อันเนื่องมาจากความจำเป็นในการใช้ภาษา นี้ จะเข้าใจได้ชัดเจนยิ่งขึ้น เมื่อพิจารณา "ปัญหาพระยามิลินท์"^๑ ที่กล่าวถึงการสนทนาระหว่างพระเจ้าเมณานเคอร์ (พระยามิลินท์) กษัตริย์กรีก กับพระนาคเสนนิกบวชของศาสนาพุทธ เมื่อพระยามิลินท์ทรงถามชื่อพระนาคเสน พระนาคเสนตอบว่าชื่อนาคเสน พระยามิลินท์จึงถามว่าผมหรือชื่อนาคเสน พระนาคเสนปฏิเสธ พระยามิลินท์ก็ถามว่าชนหรือ ... เล็บหรือ ... หินหรือ ... หนึ่งกำพร้าวหรือ ... หนึ่งนิ้วหรือ ... ชื่อนาคเสน ซึ่งพระนาคเสนปฏิเสธทั้งหมด พระยามิลินท์จึงทรงกล่าวหาว่าพระนาคเสนมุสา เพราะตอนแรกบอกชื่อว่าชื่อนาคเสน แล้วเมื่อพระองค์แจ้งส่วนประกอบของร่างกายจนครบทุกอย่างแล้ว พระนาคเสนกลับปฏิเสธ

^๑ กรมศิลปากร, มิลินท์ปัญหาฉบับพิสดาร (พระนคร สำนักพิมพ์ศิลปบรรณาการ ๒๕๑๖),

พระนาคเสนจึงถามบ้างว่าพระยามิลินท์มาด้วยพระบาทหรือราชรถ พระยามิลินท์ตอบว่าพระองค์มาด้วยรถ พระนาคเสนจึงถามว่า ที่ว่ารถนั้นเป็นงอนรถหรือ พระยามิลินท์ทรงปฏิเสธ พระนาคเสนถามอีกกว่าเป็นเพลารถหรือ ... จักรหรือ ... คันชักหรือ ... เรือนรถหรือ ... ประจักษ์สำหรับถือหรือ... แอกรี่หรือ ... พระยามิลินท์ก็ทรงปฏิเสธทั้งหมด พระนาคเสนจึงพ้อว่า ที่พระยามิลินท์ว่าพระองค์นั้นมาด้วยรถนั้น เมื่อพระนาคเสนเอาเครื่องรถมาถามถึงถ่วงแล้วก็ยังว่าไม่ใช่รถ เช่นนี้พระยามิลินท์ก็ทรงมุสาเช่นกัน

พระยามิลินท์จึงว่า พระองค์ไปได้ทรงมุสา เพราะนามบัญญัติเชื่อว่ารถนั้นอาศัยเครื่องรถพร้อมกันหมดคือ งอน จักร เปลา คันชัก เรือนรถ เชือกรถ จึงจะบัญญัตินามนั้นได้ว่ารถ

พระนาคเสนจึงกล่าวว่าในที่นี้ของเดียวกัน เมื่อคำว่ารถเป็นเพียงคำบัญญัติสำหรับเรียกสิ่งต่าง ๆ มาประชุมกัน คนก็เช่นเดียวกัน ชื่อนาคเสนเป็นเพียงคำบัญญัติสำหรับเรียกการประชุมกันของชั้นหัวหน้านั่นเอง

จะเห็นได้ว่า คำว่ารถเป็นเพียงคำสมมติสำหรับเรียกสิ่งต่าง ๆ มาประชุมกันเพื่อความสะดวกในการใช้ภาษา ซึ่งถ้าแยกส่วนประกอบทั้งหมดออกจากกันก็จะหาตัวตนของมันไม่ได้ มีแต่ส่วนประกอบทั้งหลายซึ่งมีชื่อเรียกต่าง ๆ กันจำเพาะแต่ละอย่างอยู่แล้ว คือตัวตนของรถไม่ได้มีอยู่ต่างหากจากส่วนประกอบเหล่านั้น มีแต่เพียงคำบัญญัติว่า "รถ" สำหรับสภาพที่มารวมกันของส่วนประกอบดังกล่าว และแม้ส่วนประกอบแต่ละอย่าง ๆ นั้นก็ปรากฏขึ้นโดยการรวมกันเข้าของส่วนประกอบย่อย ๆ ต่อไปอีก และหาตัวตนที่แท้ไม่พบเช่นเดียวกัน คนเราก็เช่นเดียวกัน ดังนั้นเมื่อจะพูดว่าสิ่งทั้งหลายมีอยู่ ก็ต้องเข้าใจใจความหมายว่า มีอยู่ในฐานะมีส่วนประกอบต่าง ๆ มาประชุมกัน และส่วนประกอบต่าง ๆ ดังกล่าวนี้อาจมีความสัมพันธ์เนื่องอาศัยกันและกัน เป็นเหตุปัจจัยสืบต่อกันและกันและกันและเกิดดับต่อกันไปเสมอ

ปรัชญาของเตวิทศุมกับหลักแห่งความคงเดิม

เตวิทศุมปฏิเสธความมีอยู่ของตัวตนและความคงเดิม เขาเห็นว่าความเชื่อที่ว่าสิ่ง

ทั้งหลายมีความคง เดิม นั้น เป็นสิ่งที่ผิด เนื่องจากมองดูคล้ายคง เดิม นั้น เป็นสิ่งที่ผิด เนื่องจากมองดูคล้ายกับว่าสิ่งทั้งหลายไม่มีการเปลี่ยนแปลงหรือมีการแปรสภาพ - จึงทำให้คิดว่ามีความคง เดิม ชุมสมมติสารชนิดหนึ่งที่ส่วนประกอบของมันรวมกันอย่างกลมกลืนไม่ติดขัดและเราสรุปว่ามันมีความคง เดิม และก็สมมติว่าเราเอาอะไรบางอย่างที่เล็กมากและไม่สลักสำคัญอะไรไปรวมกับสารก้อนนั้น หรือเอาออกจากสารก้อนนั้น ซึ่งถ้าจะพูดกันจริง ๆ แล้ว เราสามารถสามารถกล่าวได้ว่า การกระทำเช่นนี้ทำลายความคง เดิมของสารดังกล่าว แต่กระนั้นเราก็กังเห็นว่ามันยังเป็นสารก้อน เดิมอยู่ทั้งนี้เนื่องจากมีความแตกต่างกันน้อยมากของสารนั้นก่อนและหลังการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว จนเราแทบไม่รู้ถึงการเปลี่ยนแปลง แต่อย่างไรก็ตามเราก็สามารถวัดการเปลี่ยนแปลงนั้นได้โดยการเทียบส่วนชุกกล่าวว่

...ถึงแม้การ เปลี่ยนแปลงของส่วนสำคัญใดก็ตามในสารจะ

ทำลายความคง เดิมของทั้งส่วน แต่เราก็สามารถวัดความยิ่งใหญ่ของส่วนนั้นได้ แม้จะไม่ใช้อย่างสมบูรณ์ทีเดียว แต่ก็วัดได้โดยการ เทียบส่วนกับทั้งหมด การเพิ่มขึ้นหรือลดลงของภูเขา นั้นอาจไม่เพียงพอที่จะสร้างความเปลี่ยนแปลงบนผิวโลก ถึงแม้ว่าการ เปลี่ยนแปลง เพียงไม่กี่นิ้วก็พอเพียงแล้วที่จะทำลายความคง เดิมของบางสิ่ง °

°David Hume, A treatise of Human Nature Book I. (London: Fontana Library, 1970), pp. 305-306.

นี้แสดงให้เห็นว่า การเปลี่ยนแปลงบางส่วนเมื่อเทียบกับส่วนทั้งหมดนั้นดูเล็กน้อยมาก จนเราหลงคิดว่าไม่มีการเปลี่ยนแปลง ทั้ง ๆ ที่ถ้าพิจารณากันอย่างจริงจังแล้ว จะเห็นได้ว่าการเปลี่ยนแปลง ยิ่งไปกว่านั้น บางอย่างก็เปลี่ยนแปลงอย่างมากมายจนเห็นได้ชัด เราก็มักเผลอเอาว่าเป็นสิ่งคงเดิมอยู่ เช่น การเปลี่ยนแปลงของคนเราดังแต่เด็กจนเป็นผู้ใหญ่แต่เนื่องจากค่อย ๆ เปลี่ยนแปลงไปทีละเล็กละน้อยจนแทบไม่รู้สึกรู้สึกรู้สึก

นอกจากนี้บางอย่างที่เปลี่ยนแปลงทั้งหมดเลยทีเดียว เช่น เรือบางลำเปลี่ยนวัสดุจนอาจจะไม่เหลือของเก่า คนเราก็มักคิดว่ามันมีความคงเดิมเพราะเห็นว่ามันมีจุดหมายเดิมอยู่หรือแม้แต่บางอย่างที่การเปลี่ยนแปลงของมันสามารถวัดได้ด้วยซ้ำ เช่น เสียงนกหวีดคนละที คนเราก็มักถือว่าเป็นเสียงเดิม ทั้งนี้เพราะเห็นว่ามาจากต้นกำเนิดเดียวกัน

การที่เรามักจะเห็นการเปลี่ยนแปลงของสิ่งต่าง ๆ แต่คนเรายังมักคิดว่ามีความคงเดิมอยู่นี้เขาต้องการแสดงให้เห็นว่า ความคิดดังกล่าวเป็นความคิดที่ผิด ด้วยความเคยชินในการใช้ภาษาจนติดเป็นนิสัย ทำให้คนเราเข้าใจผิดว่า มีความคงเดิมอยู่ และความคิดที่เชื่อว่ามีความคงเดิมอยู่และความคิดที่เชื่อว่ามีความเดิมอยู่นี้ทำให้คนเราเชื่อว่ามี "ตัวตน" รองรับการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ โดยที่ตัวตนดังกล่าวนี้มีได้เปลี่ยนแปลงไปด้วย สวมกล่าวว่า

มโนภาพของสารนั้น ... ไม่ใช่อะไร นอกจากเป็นกลุ่ม
ของมโนภาพเชิงเดี่ยว ที่ได้รับการรวบรวมไว้เป็นอันเดียว
กันโดยจินตนาการ และมีการตั้งชื่อเฉพาะเอาไว้ให้เราและ
คนอื่น ๆ เรียกเท่านั้น^๑

^๑Ibid., p.60.

แสดงให้เห็นว่า เนื่องจากความจำเป็นในการใช้ภาษา มีการเรียกชื่อสิ่งต่าง ๆ ทำให้คนเราเข้าใจผิดว่า จะต้องมียางลื่นที่เป็นจริงรองรับค่าที่ใช้ ทั้งที่สิ่งต่าง ๆ รวมทั้งคนเรา เป็นเพียงกลุ่มของประสบการณ์

สำหรับ ชุม คนเราเป็นเพียงกลุ่มของประสบการณ์ ซึ่งชมนั้นแบ่งย่อยออกไปเป็น ภาพประทับและมโนภาพ และยังแบ่งย่อยออกไปเป็นเชิงซ้อนและเชิงเดี่ยว ภาพประทับเชิงเดี่ยว เป็นส่วนย่อยที่สุดที่แบ่งแยกไม่ได้และอยู่อย่างอิสระ การที่เราเข้าใจโลกเกิดจากการที่มโนภาพรวมอยู่ด้วยกัน (Association of Idea) รูปแบบที่จิตเอามโนภาพมารวมกันนี้มี ๓ ประเภทด้วยกันคือ ความคล้ายคลึง (Resemblance) ความใกล้ชิดติดต่อกัน (Contiguity) และความเป็นเหตุเป็นผล (Cause + Effect)

ในกรณีที่มโนภาพเชื่อมต่อกันในรูปของความคล้ายคลึง ได้แก่การที่เราเห็นรูปภาพทำให้เรารู้ว่าจำลองจากภาพอะไร หรือถ้ารูปของการใกล้ชิดติดต่อกันได้แก่ การที่เราพูดถึงห้อง ๆ หนึ่งในตึก เราก็มารู้ว่าต้องมีห้องอื่น ๆ และถ้าในรูปของการเป็นเหตุเป็นผล เช่นพูดถึงบาดแผลก็รู้สึกความเจ็บปวด การเชื่อมต่อโยงกันของมโนภาพในรูปแบบต่าง ๆ ดังกล่าวนี้เกิดจากจินตนาการ (Imagination) ของมนุษย์ซึ่งถือว่าเป็นธรรมชาติของมนุษย์นั่นเอง

และนี่คือความผิดพลาดที่เชื่อกันว่ามีความคงเดิมอยู่ เนื่องจากจินตภาพที่มาเชื่อมต่อกันเข้าด้วยกันนั้นมีความต่อเนื่องอย่างราบรื่นจนดูเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ชุมได้เปรียบเทียบการที่จินตนาการเอามโนภาพมาเชื่อมกันนี้ว่าจิตเปรียบเทียบเหมือนโรงละคร และมโนภาพต่าง ๆ ที่เชื่อมต่อกันนี้เหมือนบทบาทต่าง ๆ ที่เล่นต่อเนื่องกันไปจนดูเหมือนกับว่าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และมีความคงเดิมด้วย **จึง** ชุมกล่าวว่า

จิตเปรียบเทียบเหมือนการละครอย่างหนึ่งที่บรรดาการรับรู้

หลาย ๆ หลากแสดงตัวปรากฏขึ้นมาต่อ ๆ กัน ผ่านไป เปลี่ยนไปเรื่อย ๆ โดยมีบทบาทต่าง ๆ มากมาย ไม่มีลักษณะเชิงเดี่ยวในจิตขณะใดเลย และไม่มีความคงเดิมในเวลาต่างกัน

ไม่ว่าเราจะจินตนาการถึงลักษณะ เชิง เตี้ยและความคง
 เดิม นั้นอย่าง เป็นธรรมชาติแบบใดก็ตาม^๑ .

ผมเองพยายามอยู่เหมือนกันที่จะรวมสาร (Substance) กับคุณสมบัติต่าง ๆ
 เข้าด้วยกัน แต่ก็พบว่าการรวมเอาสิ่งคงที่ไม่มีมีการเปลี่ยนแปลง เข้ากับสิ่งที่เปลี่ยนแปลงตลอด
 เวลา นั้น เป็นเรื่องยากที่จะไม่มีข้อขัดแย้ง อย่างน้อยก็น่าจะมีการกินที่ แต่เราไม่สามารถที่
 หาได้ว่าสารอยู่ตรงบริเวณไหน หรือการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ก็น่าที่จะมีอิทธิพลต่อดำเนิน
 รางนี้เหมือนกัน ผม เปรียบเทียบตัวตนว่าเหมือนกับรัฐหนึ่งที่ว่ามีการเปลี่ยนแปลงสมาชิกผู้
 ปกครอง ก็ย่อมต้องกระทบกระเทือนกฎหมายและสถาปนากการปกครอง เช่นเดียวกับเรามีการ
 เปลี่ยนแปลงบุคคลิกอารมณ์ จะไม่มีผลให้ความคงเดิมเปลี่ยนแปลงไปได้อย่างไร

สำหรับผม ไม่มี ความคงเดิม ไม่มีตัวตน มโนภาพของสิ่งดังกล่าวนี้มีอยู่ในความคิด
 เท่านั้น ผมกล่าวไว้ในตอนท้าย ๆ ว่า มโนภาพเรื่องความคงเดิมเป็นเพียงสิ่งที่สร้างขึ้นมาจาก
 (A Fictitious One) และเกิดจากการจินตนาการที่คนเราเอามโนภาพมาเชื่อม
 เข้าด้วยกันเท่านั้นเอง

๓. การใช้ประสบการณ์ตัดสิน

การใช้ประสบการณ์ตัดสิน คือการเชื่อว่าความรู้ที่ถูกต้องจะต้องมาจากประสบการณ์
 ที่ออกมาจาก ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เหตุผลเป็นเพียงอันดับรอง หน้าที่ของเหตุผล
 เป็นเพียงเชื่อมประสบการณ์เข้าด้วยกันเท่านั้น พุทธปรัชญาและปรัชญาของ เดวิด ฮูม

^๑Ibid., p. 302.

^๒Ibid., p. 408.

ยอมรับความรู้จากประสบการณ์และใช้เป็นพื้นฐานในการหาความรู้เช่นเดียวกัน

พุทธปรัชญา กับ ประสบการณ์นิยม

พุทธปรัชญาเชื่อว่าวิชาคือความไม่รู้หรือรู้ผิด เป็นที่มาแห่งความทุกข์ การกำจัด
อวิชาจะทำให้ไม่หลงผิดในความรู้ เรื่องตัวตนอันจะสามารถดับทุกข์ได้ สำหรับพุทธปรัชญานั้น
ความรู้และจริยธรรมมีความสัมพันธ์กัน การมีความรู้จะนำไปสู่การมีชีวิตที่ปราศจากทุกข์
พุทธปรัชญาเชื่อในความรู้ทางประสาทสัมผัส ส่วนหนึ่งของชั้นห้าก็คือความรู้ประเภทนี้ -
เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ความรู้ทางประสาทสัมผัสของพุทธมีลักษณะ เป็น เอกนิยมฐานวิทยา
(Epistemological Monism)^๑ คือ ความรู้ (Sense-Data) กับวัตถุเป็นอันเดียวกัน
มีวัตถุอยู่ภายนอกและตัวเราเป็นผู้รู้โดยตรง ไม่ได้เป็นทวินิยมฐานวิทยา (Epistemological
Dualism) แบบคานท์ (Immanuel Kant) ที่จะต้องรับรู้โดยผ่านตัวกลาง อันทำให้รู้ได้
เพียงปรากฏการณ์ (Phenomena) แต่สิ่งที่เหนือปรากฏการณ์ (Noumena) นั้น เราไม่รู้ไม่ได้
อย่างไรก็ตามพุทธปรัชญายอมรับว่าความรู้ของมนุษย์นั้นมีจำกัด และภาวะอันจำกัด
ดังกล่าวนี้เห็นได้จากการที่พระองค์ไม่ทราบตอบปัญหาอวyakตปัญหา^๒ อันได้แก่ปัญหาว่า โลก
เที่ยงหรือไม่เที่ยงหรือทั้งสอง โลกมีที่สุดหรือไม่ มีที่สุดหรือไม่ทั้งสองหรือทั้งสอง พระตถาคต
มีอยู่หลังนิพพานหรือทั้งสองหรือไม่ทั้งสอง ชีวะเป็นอันเดียวกับสรีระหรือไม่ เป็นอันเดียวกันกับ
สรีระ ปัญหาอภิปรายต่าง ๆ ดังกล่าวนี้ พระองค์ทรงเห็นว่าเป็นเรื่องเสียเวลาและไม่เป็น
ประโยชน์ ไม่สามารถทำให้พ้นทุกข์ได้ ในมัชฌิมนิกาย จุฬาลงกโถยวาทสูตร^๓ พระองค์
กล่าวว่า ผู้ถามปัญหานี้เหมือนบุคคลผู้ถูกศรอาบยาพิษ มีวแต่ถามถึงแต่ชนิดและบุคคลผู้ทำอุกสร
ผู้ถูกศรก็ตายเปล่า มตินี้แสดงให้เห็นด้วยว่า พุทธปรัชญามีลักษณะบางอย่างคล้ายนิวมิตินิยม คือมี

^๑ วิจารณ์ เกตวิเศษฐ์, "ปรัชญาการศึกษาของพุทธศาสนาเถรวาท" (วิทยานิพนธ์
ปริญญาโทศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๐), หน้า ๑๑๕.

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๒.

^๓ ม. ม. ๑๓/๑๕๐/๑๓๓.

ท่าที่สงสัยยังไม่แน่ใจ พระพุทธเจ้าทรงทราบคำตอบ แต่ทรงเห็นว่า การตอบต้องใช้เหตุผล ซึ่งมีจุดอ่อน และอาจทำให้ต้องโต้แย้งไม่มีข้อลี้ลับ

เหตุผลนิยม (Rationalism) หมายถึงการหาความจริงโดยการใช้เหตุผล ไม่ใช่ประสาทสัมผัสใน การหาความจริง แต่ใช้ปัญญาและการอนุมาน โดยทั่วไปได้แก่การนำเอาวิธีการทางวิทยาศาสตร์มาใช้กับปรัชญา เช่น เดการ์ตสร้างระบบอภิปรัชญาโดยการอนุมานบนพื้นฐานของประโยคหลัก (Promise)มูลบท (Axiom) และหลักการต่าง ๆ (Principle) ซึ่งเขาคิดว่าเป็นหลักฐานในตัวเอง (Self-Evident) หรือถือเป็นความจริงแบบ A Priori แสดงให้เห็นลักษณะเด่นของเหตุผลคือ การคาดคะเน (Speculation) และการยอมรับหลักฐานในตัวเอง (Self-Evident)

พุทธปรัชญาปฏิเสธสิ่งเหล่านี้ ในคัมภีร์มัชฌิมนิกาย มหาสีหนาทสูตรกล่าวว่า คำสอนของพระพุทธเจ้า (๑) เป็นธรรมที่ประมวลมาด้วยความตรึกที่ไตร่ตรองด้วยการค้นคิด (๒) แจ่มแจ้งได้เอง (ความหมาย (๑๒) คือการคาดคะเน หรือภาษาบาลีว่า ตกอุปรียาหต^๑ และ (๒) คือการยอมรับหลักฐานในตัวเอง ภาษาบาลีว่า สยมปฏิญาณ^๒) ปรากฏว่าพระพุทธเจ้าทรงปฏิเสธ ทรงรับแต่เพียงคำกล่าวต่อไปว่า ธรรมที่ทรงแสดงแล้วเพื่อประโยชน์แก่บุคคลใด ย่อมเป็นทางสิ้นทุกข์แก่ผู้กระทำตาม^๓ แต่อย่างไรก็ตาม พระองค์ไม่ได้ปฏิเสธเหตุผลทั้งหมด พระองค์ปฏิเสธเหตุผลในระดับปรมาตม แต่ในระดับสมมติยังใช้ได้ในชีวิตประจำวัน

ในแง่ความมีอยู่ของตัวตน ผู้ที่เชื่อว่ามีตัวตนเพราะคิดว่า เมื่อตายไปแล้วตัวตนจะได้รับความสุขอย่างเดียว แต่ปรากฏว่าไม่มีผู้ใดจะได้รับความสุขอย่างเดียว ในปฏิจจสมุปบาทสูตร ในคัมภีร์มัชฌิมนิกาย พระพุทธเจ้าตรัสถามปฏิจจสมุปบาทถึงพวกที่เชื่อว่ามีตัวตนว่าได้เคยเห็นโลกที่มีความสุขอย่างเดียว หนทางปฏิบัติที่จะทำให้โลกมีแต่ความสุข หรือได้ยินเสียงพวกเทพที่อยู่ในโลก เช่นว่านั่นหรือไม่ ก็พบว่าไม่มีผู้ใดได้พบเห็นสิ่งดังกล่าว ความเชื่อเช่นนี้เป็นความเชื่อที่ไม่มี

^๑ วิจิตร เกิดวิสิษฐ์, "ปรัชญาการศึกษาของพุทธศาสนาเถรวาท" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต แผนกวิชาปรัชญา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๐), หน้า ๑๑๘.

หลักฐานอะไรเลย เหมือนกับคนที่เอาบันไดมาพาด เรือนแต่ไม่เคยเห็น เรือนว่าอยู่ตรงไหน แล้วจะพาดได้อย่างไร

สำหรับพุทธถือว่า ความเชื่อ เรื่องตัวตนเกิดเพราะ เมื่อเรามีประสบการณ์แล้ว เกิดความสุขก็ไปทักท้วงเอาว่าความสุขคงที่ และทักท้วงเอาว่าคราวต่อไปจะต้องสุขอีก ทำให้หลงไปว่าสิ่งที่ให้และรับความสุขมีความคงเดิม แต่ในทางเป็นจริงไม่เป็นเช่นนั้น สรรพสิ่งย่อมเปลี่ยนแปลง ทำให้ไม่สมหวังและเกิดทุกข์ การจะละทุกข์ได้ต้องเข้าใจสรรพสิ่งตามสภาพความเป็นจริงที่มันเป็นอยู่คือเห็นว่า สภาพที่ถือว่า เป็นสัตว์ บุคคล ตัวตน เรา เขา นั้น เป็นเพียงกระแสรูปธรรมนามธรรมที่สัมพันธ์กันโดยอาศัย เป็นเหตุปัจจัยสืบต่อกัน และตกอยู่ในไตรลักษณ์คือ เป็นอนิจจัง ทุกขัง และอนัตตาทั้งหมดทั้งสิ้น

ปรัชญาของเดวิด ฮูมกับประสบการณ์นิยม

ชาวประสบการณ์นิยม เชื่อว่าความรู้ที่ติดตัวมาแต่กำเนิดนั้นไม่มี เห็นจากเด็กที่เกิดมาใหม่ ๆ นั้นไม่รู้อะไรเลย เมื่อมีประสบการณ์เด็กจึงค่อยเรียนรู้ขึ้นมา ความรู้ที่เกิดจากประสบการณ์เป็นความรู้ที่แท้จริง ฮูมพูดถึงความแตกต่างระหว่างความจริง ๒ ชนิด คือ Matter of Fact กับ Relation of Idea

Matter of Fact เป็นความรู้ที่ได้จากประสบการณ์ เช่นรู้ว่าไฟร้อน น้ำตาลหวาน มะนาวเปรี้ยว เป็นประเภทเดียวกับความจริงสังเคราะห์ (Synthetic) ได้ความรู้ใหม่ ในประโยคสังเคราะห์นี้ ภาคประธานกับภาคแสดงรวมอยู่ด้วยกัน ซึ่งการรวมนี้เกิดจากประสบการณ์และฮูม ถือว่าความรู้ชนิดนี้เป็นความรู้ที่แท้จริง

Relation of Idea เป็นความสัมพันธ์ระหว่าง มโนภาพกับมโนภาพ รู้ได้ด้วยการคิด การใช้เหตุผล เป็นความสัมพันธ์ของมโนภาพที่มีต่อกัน ไม่ใช่ข้อเท็จจริง เป็นประเภทเดียวกับความจริงวิเคราะห์ (Analytic) ไม่ได้ให้ความรู้ใหม่ เพราะความรู้ใหม่นั้นแฝงอยู่ในความรู้เดิมอยู่แล้ว เช่น ประโยควิเคราะห์ที่ว่า ป้าเป็นผู้หญิง ภาคแสดงเป็นส่วนหนึ่งของภาคประธานอยู่แล้ว การที่จะรู้ว่าป้าเป็นผู้หญิงหรือไม่ ไม่ต้องไปใช้ตาพิสูจน์ เราวิเคราะห์ความหมายในภาคประธาน ก็จะพบความเป็นผู้หญิงอยู่ในนั้น สำหรับฮูม ความจริงประเภทนี้ แม้จะจริงอย่างตายตัว แต่ก็ไม่มี ความหมายอะไร เป็นเพียงการพูดซ้ำ คือเอาภาคประธานมาพูดซ้ำในภาคแสดงเท่านั้น

มโนภาพ เรื่องตัวตน เกิดจากการที่จินตนาเอามโนภาพกับมโนภาพมาเชื่อมต่อเข้าด้วยกัน เกิดจากจินตนาการ มีอยู่แต่ในความคิดเท่านั้น ไม่ได้มีอยู่จริงเพราะไม่ได้ผ่านประสบการณ์ อูมแย้งเตการ์ตที่สรุปว่ามีผู้คิดจากถาวรคติ เพราะเมื่อฉันคิดแล้ว ก็ควรสรุปได้ว่าการคิดหรือความคิดเกิดขึ้นเท่านั้น ไม่อาจสรุปได้ว่าฉันมีอยู่ แต่ที่เตการ์ตสรุปเช่นนั้น เพราะเชื่อว่ามีตัวตนอยู่เบื้องหลังอยู่ก่อนแล้ว เมื่ออูมพยายามจับตัวตน เขาก็พบแต่ความรู้สึกต่าง ๆ เท่านั้นเอง ยิ่งในบางเวลาที่ไม่มีความรู้สึกเกิดขึ้น เช่น ตอนนอนหลับสนิทนั้น กล่าวได้ว่าไม่มีตัวเขาอยู่ ยิ่งไปกว่านั้น ในเวลาที่ร่างกายเสื่อมสลายนั้น ก็จะปราศจากความรู้สึกทั้งหมด ซึ่งหมายความว่าตัวเขานั้นได้ดับสูญไปโดยสิ้นเชิง (Entirely Annihilated)^๑

อูมปฏิเสธอภิปราย เพราะถือว่าเป็นสิ่งที่รู้จักไม่ได้ด้วยประสบการณ์ ในทำนองเดียวกัน เรื่องตัวตนนั้น เราก็ไม่สามารถมีประสบการณ์ถึงมันได้ แต่เนื่องจากมีความต่อเนื่องกันทำให้เราอนุมานถึงตัวยืนพื้น การปฏิเสธอภิปรายทั้งระบบของอูมทำให้ปรัชญาในอดีตเป็นเรื่องไร้สาระ อูมปฏิเสธหมดรวมทั้งเรื่องเหตุและผลด้วย อูมว่าเป็นเพราะความเคยชินที่ถ่ายทอดกันมาหลายชั่วคน ประสบการณ์บอกว่า เมื่อสิ่งหนึ่งเกิด อีกสิ่งหนึ่งตามมา จิตเราจึงรวมมโนภาพเหล่านี้เข้าด้วยกัน และเมื่อเคยชินก็สรุปเกินประสบการณ์ว่ามีความสัมพันธ์เป็นเหตุเป็นผลกัน

เช่นเดียวกับเรื่องความสม่ำเสมอของธรรมชาติ อูมเห็นว่าเราไม่สามารถสรุปได้ว่าอนาคตจะเป็นไปคล้ายอดีต ประสบการณ์บอกเราแต่เพียงว่าวันนี้พระอาทิตย์ขึ้น แต่ประสบการณ์ไม่ได้บอกเราว่าพรุ่งนี้ที่ยังมาไม่ถึงนั้น พระอาทิตย์ขึ้นหรือไม่ ที่เราเชื่อว่ามันน่าจะขึ้นนั้น เป็นเพราะ ความเคยชินที่เป็นนิสัยเท่านั้น

จะเห็นว่า การเป็นนักประสบการณ์นิยม แบบจัดนี้ผลักดันให้อูมเป็นนักวิมิตินิยม (Skepticism) แต่ในทางปฏิบัติจริง ๆ แล้ว อูมเป็นนักวิมิตินิยมแต่เพียงทฤษฎีเท่านั้น การดำเนินชีวิตโดยทั่วไปของอูมก็ไม่ได้ผิดปรกติจากคนอื่น

^๑ David Hume, A Treatise of Human Nature Book I. (London: Fontana Library, 1970), pp. 301-302.

สรุปเหตุผลใน การปฏิเสธตัวตน

พุทธปรัชญาและปรัชญาของ เดวิด ฮูม ต่างก็ปฏิเสธความมีอยู่ของตัวตน เช่นเดียวกัน พุทธปรัชญาวิเคราะห์ธรรมชาติของมนุษย์ออกเป็นชั้นห้า คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ ส่วน เดวิด ฮูม วิเคราะห์ธรรมชาติมนุษย์และพบว่า คนเราเป็นเพียงผลรวมของประสบการณ์ต่าง ๆ หลายหลากชนิด และประสบการณ์ต่าง ๆ ดังกล่าวนี้อาศัยแยกออกไปได้อีก เป็นภาพประทับและมโนภาพ ซึ่งฮูมยังแบ่งออกไปเป็นภาพประทับ เชิงซ้อนและเชิงเดี่ยว เช่นเดียวกับมโนภาพก็มี เชิงซ้อนและเชิงเดี่ยว เช่นเดียวกัน

พุทธปรัชญาพิจารณาพบความไม่เที่ยงมีความแปรปรวนในชั้นแต่ละชนิด และเห็นว่าเมื่อมารวมกัน หน่วยรวมย่อมไม่เที่ยงไปด้วย ไม่มีอะไรเป็นตัวตนอยู่นอกเหนือชั้นห้าทั้งห้า ซึ่งถ้ายึดถือเป็นตัวเป็นตนจะทำให้เกิดทุกข์ เนื่องจากไม่สมอยากแก่ผู้ยึดครองต้องการควบคุมการเปลี่ยนแปลง เพราะการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวขึ้นต่อเหตุปัจจัยที่สัมพันธ์กัน ตามวิถีแห่งธรรมชาติ ด้วยเหตุนี้การจะละทุกข์ได้ นั้นจะต้องเข้าใจชั้นห้าตามสภาวะความเป็นจริงที่เป็นอยู่

เดวิด ฮูม พบว่า คนเราเป็นผลรวมของประสบการณ์ต่าง ๆ หลายหลากชนิดเท่านั้น ไม่ได้มีตัวตนที่เป็นอมตะอยู่นอกเหนือจากนั้น เพราะถ้ามีตัวตนจะต้องผ่านภาพประทับ เสียก่อน แต่เมื่อลองสืบสาวไปแล้วพบว่าถ้ามโนภาพ เรื่องตัวตน เกิดจากภาพประทับใดภาพประทับนั้นต้องคงที่ แต่ไม่มีภาพประทับใดที่คงที่ไม่เปลี่ยนแปลง หรือถ้าตัวตนจะเกิดจากภาพประทับหลาย ๆ อัน ก็พบว่าเมื่อภาพประทับนั้นไม่คงที่แม้อันเดียวแล้ว ก็ไม่อาจรวมกันให้คงที่ได้ จึงเป็นไปได้ที่มโนภาพ เรื่องตัวตนจะมาจากภาพประทับหลาย ๆ อัน ฮูมพยายามจับตัวตนก็พบแต่การรับรู้ต่าง ๆ ดังนั้นสำหรับฮูม ตัวตนไม่ได้มีอยู่ แต่เพราะความเคยชินในการใช้ภาษา ทำให้เข้าใจผิดว่าจะต้องมีตัวตนรองรับคำที่ใช้

มีสิ่งที่น่าสนใจอีกอย่างคือ การอธิบายหลักแห่งความคงเดิม ซึ่งทั้งพุทธปรัชญาและปรัชญาของ เดวิด ฮูม ปฏิเสธหลักดังกล่าวนี้ เนื่องจากตัวตนเป็นคำอธิบายว่าข้าพเจ้าเมื่อ ๒๐ ปี ก่อนกับข้าพเจ้าคนปัจจุบันนี้ยังเป็นคนเดียวกันอยู่ แม้จะมีการเปลี่ยนแปลงจนต่างไปอย่างสิ้นเชิงแล้ว เมื่อพุทธปรัชญาจะเดวิด ฮูม ปฏิเสธตัวตนแล้วย่อมต้องปฏิเสธความคงเดิมด้วย สำหรับพุทธปรัชญาไม่ได้ยอมรับว่าข้าพเจ้าเมื่อ ๒๐ ปี ก่อน กับข้าพเจ้าคนปัจจุบันเป็นคนเดียวกัน และไม่ได้ยอมรับว่าเป็นคนละคน ความเชื่อที่เชื่อว่าข้าพเจ้าเมื่อ ๒๐ ปี

ก่อนกับข้าพเจ้าคนปัจจุบันเป็นคนเดียวกัน เป็นความเชื่อแบบสัสสตวาท คือ เชื่อว่ามีตัวตน ความเชื่อที่เชื่อว่าข้าพเจ้าเมื่อ ๒๐ ปีก่อน กับข้าพเจ้าคนปัจจุบันเป็นคนละคนเป็นความเชื่อแบบอุจเจจวาท คือ เชื่อว่ามีการขาดสูญ พุทธปรัชญาไม่รับรองความเชื่อที่สุดโต่งทั้งสองทางนี้

พุทธปรัชญาเชื่อว่าข้าพเจ้าเมื่อ ๒๐ ปีก่อนกับข้าพเจ้าคนปัจจุบัน จะว่าเป็นคนละคนไม่ได้ แม้ว่าจะต่างคุณค่าคุณสมบัติต่าง ๆ ข้าพเจ้าเมื่อ ๒๐ ปีก่อนนั้น ไม่ได้หายไปไหน แต่เป็นการแปรสภาพมาเป็นข้าพเจ้าคนปัจจุบัน พุทธปรัชญาปฏิเสธความคงเดิมแต่ไม่ได้ปฏิเสธความสืบเนื่อง แต่เนื่องจาก ความจำเป็นที่ต้องใช้คำในการติดต่อสื่อสาร เมื่อเรียกคนก็ไม่ได้เรียกชัณฐ์ห้า หรือเมื่อเรียกเก้าอีกก็ไม่ได้เรียกขา พนัก ที่นี้ ๆ แต่เรียกเป็นคำรวมซึ่งหมายถึงประกอบกันด้วยหลายส่วน แต่ความเคยชินนี้เองบวกกับความไม่รู้ ทำให้เข้าใจว่ามีตัวตนอยู่นอกเหนือ ส่วนประกอบเหล่านี้

เครืค ชุม ก็เช่นกัน เห็นว่าเพราะความเคยชินจนเป็นนิสัย ทำให้เราเข้าใจว่าสิ่งต่าง ๆ มีความคงเดิมแม้ว่าจะมีการเปลี่ยนแปลง แต่เนื่องจากมีความต่อเนื่องที่ดูราบรื่นจนหลงคิดว่าต้องมีตัวตนรองรับอยู่เบื้องหลัง ยิ่งไปกว่านั้น ความจำเป็นในการต้องใช้ภาษาคิดต่อสื่อสารกัน ยิ่งทำให้คนเราเข้ามามีจิตใจและเหมาเอาว่า จะต้องมียะไรบางอย่างที่เป็นจริงรองรับคำที่ใช้ ทั้งที่จริงแล้วคำต่าง ๆ เกิดจากการที่คนเราบัญญัติขึ้นเพื่อความสะดวกในการสื่อสารกันเท่านั้นเอง ไม่ได้มีตัวตนอะไรอยู่นอกเหนือเป็นพิเศษ

สำหรับ ชุม มโนภาพ เรื่องตัวตน เกิดจากการที่จัดจินตนาการโดยเอามโนภาพมาเชื่อมต่อกัน ซึ่งชุมว่ามี ๓ รูปแบบ คือ ในรูปของความคล้ายคลึง ความใกล้เคียง และความ เป็นเหตุเป็นผลกัน การเชื่อมต่อกอง มโนภาพ คงกล่าวว่ามีอยู่เฉพาะในความคิดเท่านั้น ไม่ได้มีอยู่จริง ดังนั้นมโนภาพ เรื่องความคงเดิมจึงเป็นสิ่งที่สร้างขึ้นมาจาก

นอกจากพุทธปรัชญาและปรัชญาของเครืค ชุมจะปฏิเสธความมีอยู่ของตัวตนโดย ก ารวิเคราะห์และพิจารณาหลักแห่งความคงเดิม เช่นกันแล้ว ทั้งสองมติด่างก็เห็นพ้องกันในแง่การใช้ประสบการณ์เป็นพื้นฐานในการหาความจริงเช่นกันด้วย คือต่างก็ปฏิเสธการคาดคะเน เช่นเดียวกัน

พุทธปรัชญาปฏิเสธธรรมที่มาจาก การคาดคะเนและที่มาจาก การยอมรับหลักฐานในตัวเอง เช่นเดียวกันชุมก็ปฏิเสธความรู้ที่มาจาก การคาดคะเน สำหรับชุมเห็นว่าเราไม่

สามารถสรุปได้ว่าอนาคตจะเป็นไปคล้ายอดีต สมปฏิบัติจนแทบไม่เชื่อว่าจะพรั่งพร้อมพระอาทิตย์
จะขึ้น แต่พุทธยังยอม^{รับ}เหตุผลในระดับสมมุติอยู่เพื่อใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวัน

นอกจากการปฏิเสธเหตุผล ทำให้สมปฏิบัติอภิปรายทั้งหลาย เพราะไม่สามารถ
รู้ได้ด้วยประสบการณ์และไม่มีประโยชน์ เช่นเดียวกับพุทธปรัชญาที่ปฏิเสธปัญหาอภิปรายในบาง
กรณี เพราะนอกจากจะไม่เป็นประโยชน์หรือเป็นหนทางให้พ้นทุกข์แล้ว การตอบปัญหาดังกล่าว
ต้องใช้เหตุผลอันทำให้เกิดข้อโต้แย้งไม่มีที่สิ้นสุด

จะเห็นได้ว่า พุทธปรัชญาและปรัชญาของเดวิด ฮูม มีความคล้ายคลึงกันอย่างมาก
ในการปฏิเสธตัวตน ไม่ว่าจะเป็นการวิเคราะห้มนุษย์ การปฏิเสธความคงเดิม และการ
ใช้ประสบการณ์เป็นพื้นฐานในการหาความรู้ นอกจากนี้ยังพ้องกันในเรื่องการปฏิเสธการตอบ
ปัญหาทางอภิปราย ซึ่งนำไปสู่วิมุตติวาหเช่นกันด้วย